

TÜRKİYE İLE TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDAKİ EKONOMİK İLİŞKİLER: DIŞ TİCARET, TURİZM VE YATIRIM AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME¹

Ömer DORU², Mehmet Barış ASLAN³

Geliş: 21.12.2018 / Kabul: 05.04.2019

DOI: 10.29029/busbed.500593

Öz

Bu çalışmada Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkiler dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve turizm bağlamında değerlendirilmiştir. Türkiye ile olan tarihsel bağın yanında son dönemlerde doğal kaynakların pazarlanmasından doğan gelir artışları bölgenin Türkiye için önemli bir dış ticaret potansiyeli olduğunu göstermektedir. Bundan yola çıkarak hazırlanan çalışmada; Türkiye'nin bu ülkelerin dış ticaretlerindeki rolü, yapmış olduğu doğrudan yabancı yatırımlar ve karşılıklı gelen turist sayıları tarihsel süreç içerisinde düzenlenerek, ülke gurubu ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişki ortaya konulmuştur. Bunun yanında Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik faaliyet guruplarına göre yapmış oldukları ihracat ve ithalat miktarlarında Türkiye'nin payı ortaya konularak sektör bazında mevcut durum belirlenmiştir. Sonuç olarak Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin son dönemlerde artmasına rağmen istenilen seviyeye ulaşmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türk Cumhuriyetleri, Ekonomik Faaliyet, Dış Ticaret, Turizm, Doğrudan Yabancı Yatırım,

Jel Sınıflandırması: F0, F1, F4

- 1 Bu çalışma, 19-21 Ekim 2017 Tarihinde, Kastamonu Üniversitesinde düzenlenen III. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur.
- 2 Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, omerdor@artuklu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8119-4908>.
- 3 Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mbaslan@bingol.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3783-4079>.

***ECONOMIC RELATIONSHIP BETWEEN TURKISH
AND TURKISH REPUBLICS: AN EVALUATION ON FOREIGN TRADE,
TOURISM AND INVESTMENT***

Abstract

In this study, economic relations between Turkey and the Turkish Republics were evaluated in terms of foreign trade, foreign direct investments and tourism. In addition to the historical ties with Turkey, recent increases in income stemming from the marketing of natural resources indicate that the region has an important foreign trade potential for Turkey. The study prepared therefrom; the role of Turkey in foreign trade, the foreign direct investments it has made and the number of reciprocal tourists has been organized in the historical process and the economic relationship between the country group and Turkey has been put forward. Besides, the share of Turkey in export and import amounts of Turkish republics according to economic activity groups has been determined and the current situation has been determined on sector basis. As a result, it has been shown that although the economic relations between Turkey and the Turkic Republics have increased recently, they have not reached the desired level.

Keywords: *Turkish Republics, Economic Activities, Foreign Trade, Tourism, Foreign Direct Investment.*

JEL Classification: *F0, F1, F4*

Giriş

24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte ihracata dayalı büyüme modelini benimseyen Türkiye, dış ticaretin serbestleştirilmesiyle birlikte 1990'lı yıllara gelindiğinde dış ticaret açıkları ile karşı karşıya kalmıştır. Sanayileşmeye dayalı sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin asli unsuru olan enerji ve hammaddeye olan yüksek oranlı bağımlılığı ise Türkiye'nin bu açıkları vermesinde önemli rol oynamıştır. 1990 ve 2000'li yıllarda yaşanan yerel ve Global kaynaklı ekonomik ve siyasi krizlerin etkisiyle daha da körüklenen söz konusu açıklar, alternatif pazarlara yönelerek var olan pazar yapısının çeşitlendirilmesi gerekliliğini de ayrıca ortaya koymuştur. Bu bağlamda, ticaret savaşlarının had safhaya ulaştığı günümüz küreselleşen dünyasında, sahip olduğu enerji kaynaklarıyla ön plana çıkan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler önem kazanmakta, geçmişten günümüze süregelen etnik ve kültürel anlamdaki güçlü bağların karşılıklı çıkarlar doğrultusunda yeniden şekillenerek her iki taraf için kalkınmanın itici gücü haline getirilebileceği düşünülmektedir.

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (S.S.C.B) dağılmasıyla beraber, çalışmamızın konusunu da oluşturan beş Türk Cumhuriyeti (Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan) bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Bağımsızlıklarının ilk yıllarında dış ticaret hacimlerindeki keskin düşüşler, ekonomik büyüme problemi ve Rubledeki değer kayıpları sonucu oluşan ödemeler dengesi sorunları gibi nedenlerle küresel piyasalara entegre olmada sorun yaşayan bu ülkeler, artan küreselleşme hareketleri ve bu ülkelerdeki zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarının tespiti ile 2000'li yıllardan sonra küresel piyasalarla ekonomik ilişkilerini hızla geliştirmişlerdir. Özellikle zengin doğal kaynaklar ve bu kaynakların Avrupa'ya taşıma işlemleri bu ülkelerin önemini arttırmıştır. Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte, bu ülkelerle siyasi ve ekonomik ilişki kurma çabasına giren ülkelerin başında ise Türkiye gelmektedir. Bunun altında yatan en önemli nedenlerinden biri, Türkiye ile olan güçlü kültürel ve etnik bağların, bu ülkelerin Türkiye ile iş birliği imkanlarını arttıracak olması düşüncesidir (Şahin ve Erol 2013: 111-136).

Türk Cumhuriyetleri ile ülkemiz arasında var olan ortak dil, din, kültür ve coğrafi yakınlık, Türkiye'yi bu ülkeler ile iş birliği yapma sorumluluğu içine sokmuştur. Ancak Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlık sonrası, merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçişte ve özelleştirme çabalarında yaşadığı sıkıntılar, haberleşme, ulaştırma, bankacılık, sigortacılık vs. gibi alt yapı yetersizlikleri, özel işletmeciliğin geliştirilmesi için bir ticaret ve sözleşme hukuku ile uygun bir idari yapının tam olarak oluşturulamaması gibi nedenler ilişkilerin yeterince geliştirilememesinde önemli rol oynamıştır (Alagöz vd 2004a: 59-74).

Ele alınan Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazandıkları 1991 yılından bu güne, Türkiye ile gerçekleştirdikleri sosyo-ekonomik veriler incelendiğinde, her iki taraf açısından istenen sonucun gerçekleşmediği görülecektir. Bundan yola çıkarak, bu olumsuz sonucun nelerden kaynaklandığına dair gerekli tespit çalışmalarını yapılmalı ve bunlara yönelik çözümlerin ortaya konarak var olan potansiyelin en doğru şekilde değerlendirilmesine yönelik kapsamlı araştırmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir (Ersungur v.d. 2007: 286).

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin ekonomi politikası ortaya konularak, hızla artan nüfusları ve sahip oldukları petrol ve doğal gaz rezervleri ile Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik gelişme süreçlerinde Türkiye'nin oynayabileceği role dikkat çekmektir. Ayrıca elde edilen veriler yardımıyla, var olan ekonomik potansiyelin Türkiye'nin dış ticaret açıkları üzerine muhtemel etkilerini tartışmak çalışmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır. Karşılaştırmalı tablolar analizinin uygulandığı çalışmada, çalışmanın kapsamı beş Türk Cumhuriyeti ve Türkiye verileri ile sınırlı tutulmuştur. Bu kapsamda çalışmada öncelikle beş Türk Cumhuriyetinin öne çıkan bazı sosyo-ekonomik göstergeleri ortaya konarak yorumlanmaya çalışılmış, daha sonra Türkiye ile Türk Cumhuriyet-

leri arasındaki ekonomik ilişkiler dış ticaret, turizm ve doğrudan yabancı yatırımlar açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonuç ve değerlendirme bölümü ile sonlandırılmıştır.

1. Türk Cumhuriyetleri'nin Sosyo-Ekonomik Göstergeleri

1990'lı yıllarda piyasa ekonomisine geçiş dönemi yaşayan Türk Cumhuriyetleri birçok yapısal sorunlarla baş başa kalmışlar ve yeterli büyüme seviyesi yakalayamamışlardır. 2000'li yılların başlarından itibaren serbest piyasa ekonomisine geçiş ve dünya ekonomisi ile bütünleşmenin sağlanmasına yönelik olarak yapılan yapısal dönüşümlerin sağlanması ile ekonomik iyileşmeler görülmeye başlanmıştır. Türk Cumhuriyetleri bağımsızlık öncesi etkin ve verimli kullanmadığı ham madde zenginliklerini, bağımsızlık sonrası ülkenin sanayileşmesine katkı yapacak şekilde kullanmaya başlamaları ile ekonomik iyileşmeler göstermeye başlamışlardır (Alagöz vd. 2004b: 60). Ancak bu durum uzun sürmemiş ve 2008 uluslararası krizinden bütün dünya ülkeleri gibi Türk Cumhuriyetleri de etkilenmişlerdir. Kriz sonrası dönemi hızlı atlatan ülkeler 2012, 2013 ve 2014 yıllarında yüksek büyüme rakamlarına ulaşmalarına rağmen daha sonra Rusya'da yaşanan ekonomik kriz ve döviz artışlarından olumsuz etkilenmişlerdir. Türk cumhuriyetlerinin 2013 yılı sonrasındaki sosyo-ekonomik durumları Tablo 1.1'de gösterilmiştir.

Tablo 1.1. Türk Cumhuriyetleri'ne Ait Ekonomik Göstergeler (2013-2017)

	Göstergeler	2013	2014	2015	2016	2017
Azerbaycan	Nüfus	9.416.801	9.535.079	9.649.341	9.762.274	9.862.429
	GSYH (1000\$)	74.164.436	75.244.167	53.074.371	37.847.716	40.747.792
	KBD GSYH (\$)	7.876	7.891	5.500	3.877	4.131
	Büyüme (%)	5,8	2,0	1,1	-3,1	0,1
	Döviz Kuru*	0,8	0,8	1,0	1,6	1,7
	Enflasyon*(%)	2,5	1,5	4,1	12,6	12,9
Kazakistan	Nüfus	17.035.275	17.289.224	17.544.126	17.797.032	18.037.646
	GSYH (1000\$)	236.634.552	221.415.573	184.388.432	133.657.084	162.886.867
	KBD GSYH (\$)	13.891	12.807	10.510	7.510	9.030
	Büyüme (%)	6,0	4,2	1,2	1,0	4,1
	Döviz Kuru *	152,1	179,2	221,7	342,2	326,0
	Enflasyon* (%)	5,8	6,7	6,6	14,5	7,4
Kırgızistan	Nüfus	5.719.600	5.835.500	5.956.900	6.082.700	6.201.500
	GSYH (1000\$)	7.335.028	7.468.097	6.678.178	6.551.288	7.564.738
	KBD GSYH (\$)	1.282	1.280	1.121	1.077	1.219
	Büyüme (%)	10,9	4,0	3,9	3,8	4,6
	Döviz Kuru*	48,4	53,7	64,5	69,9	68,9
	Enflasyon* (%)	6,6	7,5	6,5	0,4	3,2

Türkmenistan	Nüfus	5.366.277	5.466.241	5.565.284	5.662.544	5.758.075
	GSYH (1000\$)	39.197.544	43.524.211	35.799.629	36.179.886	37.926.285
	KBD GSYH (\$)	7.304	7.962	6.433	6.389	6.586
	Büyüme (%)	10,2	10,3	6,5	6,2	6,5
	Döviz Kuru*	2,85	2,85	3,50	3,50	3,50
	Enflasyon* (%)	9,0	11,0	16,0	11,0	16,0
Özbekistan	Nüfus	30.243.200	30.757.700	31.298.900	31.848.200	32.387.200
	GSYH (1000\$)	57.690.454	63.067.077	66.903.804	67.220.336	49.677.172
	KBD GSYH (\$)	1.908	2.050	2.138	2.111	1.533
	Büyüme (%)	8,0	7,8	8,0	7,8	5,3
	Döviz Kuru*	2081,8	2298,4	2548,8	2962,1	5121,5
	Enflasyon* (%)	12,0	11,0	10,0	12,0	14,4

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, *UNCTADSTAT Veri Tabanından elde edilmiştir.

Tablo 1.1’de görüldüğü üzere Özbekistan, beş Türk Cumhuriyeti içerisinde en yüksek nüfusa sahip olmasına rağmen Kırgızistan’dan sonra en düşük kişi başına düşen gelir (KBD GSYH) rakamına sahip ülke olarak göze çarpmaktadır. Ülke 2017 yılı itibariyle yaklaşık 50 Milyar dolar GSYH’ya sahipken döviz kurlarının diğer dört ülkeye göre nispeten daha istikrarlı olduğu ve ortalama %10-14 enflasyon rakamına sahip olduğu görülmektedir. Kırgızistan verilerine baktığımızda ise 2017 yılı itibariyle yaklaşık olarak 6,2 milyon nüfuslu ülkenin beş ülke içinde en düşük GSYH ve kişi başına düşen gelir rakamlarına sahip olduğu ayrıca döviz kurlarının 2012 yılından sonra çok da istikrarlı bir seyir izlemediği görülmektedir.

2015 yılında yaşadığı ekonomik kriz ve petrol fiyatlarındaki düşüşten dolayı ekonomik göstergeleri 2015 ve 2016 yılında olumsuz etkilenen Azerbaycan 2015 yılında uyguladığı sabit döviz kuru sisteminden dalgalı döviz kuru sistemine geçmesinin ardından devalüasyon yaşamıştır. Buna göre yaklaşık 10 milyon nüfusa sahip olan ülke, on yıl boyunca 0,8 Manat olan döviz kuru önce 1,2 sonraki yılda da 1,6 Manat seviyesine çıkarmıştır. Yaşanan bu gelişmeler ülke ekonomisini olumsuz etkilemiş ve ülkenin GSYH’sı 2014 yılında 75 Milyar Dolar seviyesinde iken 2015 yılında 53 Milyar ve 2016 yılında ise 37 Milyar Dolar seviyesine inmiştir. 2017 yılına geldiğinde ise büyüme hızı negatiften pozitifte dönerek yaklaşık 41 Milyar Dolar GSYH seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde kişi başına düşen gelir rakamları ise 7891 Dolardan 5500 Dolara daha sonra 3877 Dolara düşmüş ve 2017 yılında 4131 Dolar olmuştur. Aynı dönemdeki enflasyon rakamları ise %1,5’ten %4,1’e ve 2017 yılında %12,9’a yükselmiştir.

Petrol krizi ve Rusya’da yaşanan ekonomik krizden etkilenen bir diğer ülke Kazakistan olmuştur. Yaklaşık 18 milyon nüfusa sahip olan ülke 2014 yılında 221 milyar dolar GSYH rakamından 2016 yılında 133 milyar dolar rakamına gerilerken

2017 yılında toparlanma yaşamış ve yaklaşık 163 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Kişi başına düşen gelir 2016 yılında yaklaşık olarak 10.800 dolardan 7500 dolara gerilerken 2017 yılında 9030 dolara çıkmıştır. Döviz kuru ise 2014 yılında 1\$=179 Tenge iken 2016 yılında 1\$=342 Tenge'ye ve 2017 yılında 1\$=362 Tenge'ye çıkmıştır. Enflasyon ise, yaklaşık %6-7 seviyesinden 2016 yılında %14 seviyelerine çıkarken 2017 yılında yaklaşık %7 olarak gerçekleşmiştir.

Sabit döviz kuru sistemini devam ettiren Türkmenistan'da ise 2015 yılının başlarında Merkez Bankası 1\$=2,85 Manat olan döviz kurunu 1\$=3,50 Manat seviyesine yükseltmiştir. Ülkenin GSYH'sı 2014 yılında yaklaşık 43 milyar dolar seviyesinden 2017 yılında yaklaşık 38 milyar dolar seviyesine, aynı yıllar arası kişi başına düşen geliri ise 2014 yılında 7962 dolar iken 2017 yılında 6586 dolara gerilemiştir.

2. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Türkiye ile diğer Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler “Dış Ticaret”, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar” ve “Turizm” başlıkları altında ayrı ayrı incelenecektir.

2.1. Dış Ticaret

Ülkeler arasındaki dış ilişkilerin en önemli boyutlarından biri, ülkeler arasında gerçekleşen mal hareketlerinden oluşmaktadır. Bu anlamda Türkiye, 1991 yılında S.S.C.B'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan ancak yerleşik kurumsal alt yapı bakımından önemli sorunlar yaşayan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini başlangıçta etnik ve kültürel ortak paydaya dayalı bir anlayış ile geliştirmeye çalışmıştır (Ersungur v.d. 2007: 287). Ancak Türkiye'nin, bağımsızlıklarının ilk dönemlerinde duygusal bir anlayışla geliştirmeye çalıştığı ekonomik ilişkilerin çok önemli bir seviyeye gelmediğini söylemek mümkündür (Bağırzade, 2010). Aynı sonuca ulaşan Dikkaya (2013), bu durumun en önemli nedeni olarak, ulaşım alt yapısının yetersizliğini görmektedir. Yazara göre, Türkiye'nin bu ülkelerle olan ulaşım sorunları Rusya'nın bu ülkelerdeki ticari etkinliğini arttıran en önemli unsurlardan biri olmuştur.

Bu ülkelerin yeniden yapılanma süreçlerini ancak 1990'lı yılların sonunda kazanmaya başlamaları ve gerekli kurumsal altyapıyı hazırlayarak ekonomilerinde gözle görülür bir istikrarı yakalamaları ile 2000 yılından sonra ilişkilerin gelişme hızında da artış sağlanmıştır. Tablo 2.1'de diğer Türk Cumhuriyetlerinin yapmış oldukları toplam ithalat miktarı ve toplam ithalatları içerisinde Türkiye'den yapmış oldukları ithalatın payı verilmiştir.

Tablo 2.1. Türk Cumhuriyetlerinin Yapmış Olduğu İthalat (Bin Dolar)

Yıllar	Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Türkmenistan
2001	1.430.877	6.280.202	467.245	1.072.803
2002	1.665.564	6.581.125	579.360	1.049.882
2003	2.626.427	8.402.000	716.960	1.448.887
2004	3.515.861	12.773.473	940.930	2.077.247
2005	4.211.207	17.333.159	1.107.818	2.076.846
2006	5.266.744	23.660.993	1.718.197	1.803.766
2007	5.712.178	32.686.613	2.416.987	2.621.663
2008	7.161.847	37.815.372	4.072.328	4.385.776
2009	6.119.060	28.408.680	2.973.867	5.660.705
2010	6.596.797	24.023.627	3.222.635	4.683.684
2011	9.732.869	38.010.237	4.260.687	6.644.121
2012	9.641.724	44.538.071	5.373.176	9.395.488
2013	10.763.392	48.804.580	5.983.024	9.282.050
2014	9.178.588	41.295.456	5.734.704	9.646.840
2015	9.211.126	30.567.159	4.068.084	6.646.979
2016	8.515.807	25.174.779	3.844.473	5.607.405
2017	8.766.505	29.345.935	4.481.291	4.369.023
Yıllar	Özbekistan	Toplam	Türkiye'den İthalat	%
2001	2.109.137	10.893.486	495.832	4,55
2002	1.913.125	11.210.275	558.811	4,98
2003	2.260.307	14.738.338	738.866	5,01
2004	2.838.294	21.205.816	960.632	4,53
2005	3.298.765	28.027.795	1.078.144	3,85
2006	4.113.996	36.563.696	1.440.092	3,94
2007	6.440.480	49.877.921	2.200.015	4,41
2008	9.200.535	62.635.858	2.869.267	4,58
2009	8.165.997	51.328.309	2.775.265	5,41
2010	8.295.904	46.822.647	2.894.889	6,18
2011	9.764.570	68.412.484	3.996.648	5,84
2012	11.052.024	80.000.483	4.414.998	5,52
2013	12.974.787	87.807.833	5.131.798	5,84
2014	13.666.090	79.521.678	5.448.255	6,85
2015	10.706.471	61.199.819	4.425.003	7,23
2016	9.812.070	52.954.534	3.845.991	7,26
2017	12.047.455	59.010.209	3.957.983	6,71

Kaynak: Trademap

Tabloya göre gelişme sürecinde olan beş ülkenin toplam yaptıkları ithalat miktarları 2001 yılından itibaren 2009 ve 2010 yılları dışında 2013 yılına kadar istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. Buna göre 2001 yılında yaklaşık 11 milyar dolar olan ithalat miktarı 2013 yılında yaklaşık olarak 83 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Ancak 2013 yılında sonra yaşanan ekonomik krizler ülkelerin büyüme hızlarını düşürmüş bunun sonucunda da toplam ithalat miktarları 2016 yılında yaklaşık 53 milyar dolar veya 2017 yılında 59 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türk cumhuriyetlerinin yapmış oldukları ithalat miktarlarında Türkiye'nin payı 2001 yılında yaklaşık 496 bin dolar ile %4 seviyelerinde iken 2017 yılında yaklaşık 4 milyar dolar ile %6,7 seviyesine çıkmıştır. Buna rağmen söz konusu yükselişin yerli seviyede olduğunu söylemek mümkün değildir. Türk cumhuriyetlerinin en çok ithalat yaptıkları ülkeler ve toplam ithalattaki payları Tablo 2.2'de verilmiştir.

Tablo 2.2. Türk Cumhuriyetlerinin En Çok İthalat Yaptığı Ülkeler ve Payları

Azerbaycan			Kazakistan			Türkmenistan		
İthalat Yapılan Ülkeler	2017 (Bin \$)	%	İthalat Yapılan Ülkeler	2017 (Bin \$)	%	İthalat Yapılan Ülkeler	2017 (Bin \$)	%
Rus. Fed.	1.471.425	16,7	Rus. Fed.	11.472.924	39,1	Türkiye	1.037.980	23,7
Türkiye	1.284.887	14,6	Çin	4.692.242	15,9	Almanya	426.313	9,7
Çin	978.315	11,1	Almanya	1.484.116	5,0	İran	417.961	9,5
ABD	729.398	8,3	ABD	1.253.451	4,2	Çin	368.117	8,4
Ukrayna	483.352	5,5	İtalya	946.335	3,2	Rus. Fed.	343.177	7,8
Almanya	476.775	5,4	Özbekistan	735.160	2,5	ABD	282.179	6,4
İtalya	320.179	3,6	Türkiye	730.082	2,4	BAE	269.829	6,1
İngiltere	317.607	3,6	Gün. Kore	567.499	1,9	Gün. Kore	130.974	3,0
İran	238.164	2,7	Fransa	535.333	1,8	İtalya	123.238	2,8
Brezilya	173.753	1,9	Belarus	508.567	1,7	Japonya	81.399	1,8
Top. İthal	8.766.505	100	Top. İthal	29.345.935	100	Top. İthal	4.369.023	100
Özbekistan			Kırgızistan			Toplam İthalat		
İthalat Yapılan Ülkeler	2017 (Bin \$)	%	İthalat Yapılan Ülkeler	2017 (Bin \$)	%	İthalat Yapılan Ülkeler	2017 (Bin \$)	%
Çin	2.749.423	22,8	Çin	1.500.066	33,4	Rus.Fed.	17.086.243	28,9
Rus. Fed.	2.618.172	21,7	Rus. Fed.	1.180.545	26,3	Çin	10.288.163	17,4
Kazakistan	1.250.332	10,3	Kazakistan	585.995	13,0	Türkiye	3.957.983	6,7
G. Kore	1.180.448	9,8	Türkiye	224.930	5,0	Almanya	3.122.033	5,2
Türkiye	680.104	5,6	Özbekistan	163.618	3,6	ABD	2.556.441	4,3
Almanya	667.323	5,5	ABD	155.318	3,4	Gün. Kore	2.027.229	3,4
BAE	370.417	3,0	Belarus	83.118	1,8	Kazakistan	1.997.208	3,3
İtalya	189.699	1,5	Almanya	67.506	1,5	İtalya	1.606.853	2,7
Ukrayna	167.680	1,3	Gün.Kore	46.366	1,0	Ukrayna	1.214.294	2,0
Litvanya	148.558	1,2	Ukrayna	38.901	0,8	Özbekistan	924.600	1,5
Top. İthal	12.047.455	100	Top. İthal	4.481.291	100	Top. İthal	59.010.209	100

Kaynak: Trademap

Tabloya 2.2'ye göre oransal olarak Türkiye'den en az ithalat yapan ülkenin Kazakistan olduğu görülmektedir. Beş ülkenin yapmış olduğu ithalatın yaklaşık yarısını yapan Kazakistan'ın Türkiye'den yapmış olduğu ithalat miktarı yaklaşık 730 bin dolar ile toplam ithalatı içindeki payı %2,4 seviyelerinde kalmış olması göz önünde bulundurulmalı ve var olan miktarın artırılmasına yönelik ikili anlaşmaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Türk cumhuriyetlerinden Türkiye'den en çok ithalat yapan ülkeler ise Türkmenistan ve Azerbaycan olmuştur. Türkmenistan 2017 yılı itibari ile Türkiye'den 1,03 milyar dolar ithalat yaparak toplam ithalatının yaklaşık %23,7'sini Türkiye'den yapmış olmaktadır. Azerbaycan'a en çok ihracat yapan ülkeler sıralamasında ise Türkiye yaklaşık 1,3 milyar ve %14,6'lık pay ile ikinci sırada yer almıştır.

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin en çok ithalat yaptıkları ürünler ile bu ürünlerin ne kadarını Türkiye'den ithalat ettikleri ve Türkiye'nin bu ürünlerde yapmış olduğu toplam ihracat miktarları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2.3. Türk Cumhuriyetlerinin En Çok İthal Ettiği Ürünler ve Türkiye'nin Payı (2017)

Ürünler (Digit 2)	Türk Cumhuriyetlerinin Toplam İthalatı	Türkiye'den Toplam İthalat	%	Türkiye'nin Toplam İhracatı
Kazanlar: makina ve cihazlar, aksam ve parçalar	9.699.825	690.040	7,11	13.825.494
Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçalar	5.002.409	425.209	8,50	8.089.893
Motorlu kara taşıtları, aksam ve parçalar	3.791.463	121.923	3,22	23.940.852
Mineral Yakıtlar, yağlar ve Ürünleri	3.545.162	33.975	0,96	4.327.175
Demir veya çelikten eşya	3.175.441	356.476	11,23	5.598.990
Demir veya çelik	2.484.167	59.142	2,38	8.230.403
Plastik ve plastikten mamul eşya	2.293.995	260.378	11,35	5.474.292
Eczacılık Ürünleri	2.193.850	56.292	2,57	875.310
Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazlar, Tıbbi aletler	1.493.818	32.018	2,14	809.042
Ağaç ve ağaçtan mamul eşya; odun kömürü	1.104.248	67.383	6,10	762.888
Toplam	59.010.209	3.957.983	6,71	156.992.940

Kaynak: Trademap

Tablo 2.3'te belirtildiği gibi Türk cumhuriyetlerinin en çok ithal ettiği ürünlerin başında “Kazanlar: makina ve cihazlar, aksam ve parçaları” gelmektedir. Bunları sırasıyla “elektrikli makina ve cihaz, aksam ve parçaları”, “motorlu kara taşıtları, aksam ve parçaları” ile “demir ve çelikten eşyaların” takip ettiğini görüyoruz. An-

cak bu ürünlerde Türkiye'nin payının yeterli düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre “kazanlar, makine ve cihazlar, aksam ve parçaları” başlığından yapılan yaklaşık 10 milyar dolarlık ithalatın yaklaşık 690 milyon doları ve “Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları” başlığından yapılan yaklaşık 5 milyar dolarlık ithalatın ancak yaklaşık 425 milyon doları Türkiye'den yapılmaktadır. Tablodan çıkarılacak bir diğer önemli sonuç Türkiye'nin en çok ihraç ettiği kalemlerden biri olan “Motorlu kara taşıtları, aksam ve parçaları” başlığında Türk cumhuriyetlerine yeterli ihracatın yapılamadığıdır. Bu kalemde Türk cumhuriyetleri yaklaşık 3,8 milyar dolar ithalat yaparken, Türkiye bunun sadece %3'ü olan yaklaşık 122 milyon dolarlık kısmını Türk Cumhuriyetlerine ihracat etmektedir. Toplam ithalat rakamlarına bakıldığında ise Türk cumhuriyetleri toplam yaklaşık 60 milyar dolar ithalat yaparken bunun yaklaşık %6,7'si olan 3,95 milyar dolar ithalatı Türkiye'den yaptıkları görülmektedir.

Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasındaki dış ticaret ilişkisine Türkiye tarafından da bakmak mümkündür. Buna göre Türkiye'nin yapmış olduğu toplam ithalat miktarı ile bunun içinde Türk cumhuriyetlerinden yapmış olduğu ithalatın payı Tablo 2.4'te verilmiştir.

Tablo 2.4. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerinden İthalatı ve Toplamdaki Payları

Yıl	Türkiye'nin Toplam İthalatı	Türk cumhuriyetlerinden Yapılan İthalat						
		Azerb.	Kazak.	Türkme	Özbek.	Kırgız.	Top.	Oran
2002	51.553.797	64.625	203.852	106.348	75.342	17.623	467.790	0,91
2003	69.339.692	122.607	266.638	123.682	99.462	10.906	623.295	0,90
2004	97.539.766	135.537	442.193	175.795	178.671	13.384	945.581	0,97
2005	116.774.151	208.325	558.900	160.744	261.466	14.113	1.203.548	1,03
2006	139.576.174	296.581	993.728	189.924	415.841	27.455	1.923.529	1,38
2007	170.062.715	185.500	1.284.049	396.723	613.810	45.020	2.525.102	1,48
2008	201.963.574	362.835	1.861.131	389.305	580.810	47.974	3.242.055	1,61
2009	140.928.421	140.599	959.455	327.559	413.079	31.446	1.872.138	1,33
2010	185.544.332	252.525	1.392.528	386.342	861.373	30.900	2.923.668	1,58
2011	240.841.676	262.263	1.995.115	392.712	939.882	52.123	3.642.096	1,51
2012	236.545.141	339.936	2.056.086	303.507	813.287	45.226	3.558.042	1,50
2013	251.661.250	333.748	1.760.115	653.815	815.417	36.964	3.600.058	1,43
2014	242.177.117	291.283	1.236.268	623.326	780.707	65.648	2.997.231	1,24
2015	207.234.359	232.376	1.109.832	557.356	711.555	76.858	2.687.976	1,30
2016	198.618.235	278.131	1.093.897	422.492	709.292	101.067	2.604.880	1,31
2017	233.799.651	350.870	1.463.158	403.553	823.275	143.794	3.184.650	1,36
2018	223.046.481	378.734	1.470.257	260.995	795.545	47.342	2.952.873	1,32

Kaynak: TÜİK

Tablo 2.4'e göre Türkiye'nin yapmış olduğu toplam ithalat miktarında Türk cumhuriyetlerinin payının çok düşük olduğu görülebilir. Buna göre Türkiye, 2018 yılında yaklaşık 223 milyar dolar olan toplam ithalatının ancak yaklaşık %1,3'ü olan 2,9 milyar doları Türk cumhuriyetlerinden yapmıştır. Türkiye 2018 yılı itibariyle beş Türk cumhuriyetinden toplam yaklaşık 2,9 milyar dolar ithalat yapmış olup en büyük pay 1,47 milyar dolar ile Kazakistan ve 795 milyon dolar ile Özbekistan'a aittir.

Türk cumhuriyetlerinin en çok ihraç ettiği ürünler ve Türkiye'nin toplam ihracat-taki payı Tablo 2.5'te verilmiştir. Buna göre, beş ülke 2017 yılında yapmış oldukları toplam yaklaşık 80,5 milyar dolarlık ihracatın 3,18 milyar dolarını Türkiye'ye yapmıştır. Bu rakam Türkiye'nin yapmış olduğu toplam 233 milyar dolar ithalatın %1,36'sını kapsamaktadır.

Tablo 2.5. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin En çok İhraç Ettiği Ürünler ve Türkiye'ye Yaptıkları İhracatın Toplamdaki Payı (2017)

Ürünler	Türk Cumhuriyetlerinin Toplam İhracatı	Türkiye'nin Toplam İthalatı	Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye Yapılan İhracat	Türkiye İthalatındaki Payları
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	51.089.575	37.204.849	243.122	0,65
Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	5.196.854	17.443.552	117.853	0,68
Demir ve çelik	4.254.830	16.761.929	39.209	0,23
Bakır ve bakırdan eşya	3.160.508	3.326.513	1.306.627	39,28
İnorganik kimyasallar, kıymetli metal, radyoaktif element, metal ve izotopların organik-anorganik bileşikleri	2.378.579	1.443.288	2.969	0,21
Metal cevherleri, cüruf ve kül	2.266.861	1.125.728	1.904	0,17
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	1.502.802	2.995.031	500.512	16,71
Çinko ve çinkodan eşya	1.029.138	879.377	301.035	34,23
Hububat	830.962	1.693.433	32.804	1,94
Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	816.257	570.018	51.912	9,11
TOPLAM	80.569.043	233.799.651	3.184.650	1,36

Kaynak: Trademap

Diğer Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye'ye en çok ihraç ettikleri ürünler yaklaşık 1.306 milyon dolar ile "Bakır ve bakırdan eşya" gurubunda yer alan ürünler olup

bu ürün gurubunun Türkiye’ye yapılan toplam ithalattaki oranı %39,2’dir. “Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat” ürün gurubunda ise toplam yaklaşık 1,5 milyar dolar ihracatın 500 milyon doları Türkiye’ye yapılmıştır.

Türk Cumhuriyetleri yaklaşık 80 milyar dolarlık ihracatın yaklaşık 51 milyar dolarını “Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler” gurubundan elde etmiştir. Bu ürün gurubunda Türkiye toplam 27 milyar dolar ithalat yapmış ancak aynı ürün gurubunda Türkiye beş Türk ülkesinden yaklaşık 243 milyon dolar ithalat yapmıştır.

2.2. Turizm

Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin dış ticaretin dışında bir diğer önemli konusu turizm hareketleridir. Döviz kazandırıcı işlemlerin var olması nedeni ile turizm ülkelerin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadırlar (Iordache vd. 2010: 99, Balaguer ve Cantavella-Jorda 2002: 877-884). Türkiye’yi ziyaret eden Türk cumhuriyetleri vatandaşları ile toplam yabancı sayısı Tablo 2.6’da verilmiştir.

Tablo 2.6. Türkiye’ye Gelen Yabancı Turist Sayısı

Ülkeler	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Azerbaycan	593.238	630.754	657.684	602.488	606.223	765.514
Kazakistan	380.046	425.773	437.971	423.744	240.188	402.830
Kırgızistan	42.866	64.905	81.941	88.369	88.877	104.911
Özbekistan	105.976	129.292	143.354	143.331	134.330	195.745
Türkmenistan	135.168	148.709	180.395	174.330	165.762	230.831
Türk Cumhuriyet Toplamı	1.257.294	1.399.433	1.501.345	1.432.262	1.235.380	1.699.881
Yabancı Toplamı	32.367.723	34.971.833	36.837.900	36.244.632	25.352.213	32.410.034
Oranı	3,88	4,00	4,08	3,95	4,87	5,24

Kaynak: TÜİK

Tabloya göre Türkiye’yi ziyaret eden Türk cumhuriyetleri vatandaşı turistlerin sayısı 2014 yılı itibariyle yaklaşık 1,5 milyon ve toplam turist sayısının %4’ü olarak gerçekleşmiştir. Ancak Türkiye’de yaşanan siyasi krizler ve diğer Türk cumhuriyetlerinde yaşanan ekonomik krizlerin neticesinde Türk cumhuriyetlerinden gelen turist sayısı 2015 yılında yaklaşık 1,4 milyona 2016 yılında yaklaşık 1,2 milyona düşmüş, 2017 yılında ise 1,7 milyona çıkarak rekor kırmıştır. Toplam turist sayısındaki payları ise sırasıyla yaklaşık % 3,9, % 4,8 ve 5,2 olmuştur. Tabloya göre Türk cumhuriyetleri içinde Türkiye’yi en çok ziyaret edenler Azerbaycan vatandaşı turistlerdir. Buna göre 2017 yılı itibariyle 765 bin Azerbaycan vatandaşı Türkiye’ye gelirken bunu 400 bin turist sayısı ile Kazakistan vatandaşları takip etmiştir.

Türkiye’den yurtdışına çıkan turist sayısı ve diğer Türk cumhuriyetlerini tercih eden turist sayıları ise Tablo 2.7’de verilmiştir.

Tablo 2.7. Türkiye’den Giden Turist Sayısı

	2012	2013	2014	2015	2016
Azerbaycan	437.657	365.167	235.735	212.308	212.273
Kazakistan	54.229	50.279	74.766	32.987	32.490
Kırgızistan	12.777	9.998	37.017	9.984	8.841
Özbekistan	15.283	15.420	13.293	8.999	33.800
Türkmenistan	38.281	33.780	50.904	54.589	12.346
Türk Cumhuriyetleri Toplamı	558.228	474.644	411.715	318.868	299.750
Toplam Giden Turist Sayısı	6.273.993	8.011.654	8.363.966	9.256.486	8.062.065
Oran	8,90	5,92	4,92	3,44	3,72

Kaynak: TÜİK

Tablo 2.7’den de anlaşılacağı üzere, Türkiye vatandaşı turistlerin en çok ziyaret ettiği Türk cumhuriyetinin Azerbaycan olduğu görülmektedir. 2016 yılı itibariyle Azerbaycan’ı ziyaret eden Türkiye vatandaşı turistlerin sayısı yaklaşık 212 bin iken Kazakistan’ı 32 bin, Özbekistan’ı ise 33 bin turist ziyaret etmiştir. 2016 yılında Türk cumhuriyetlerini ziyaret eden toplam turist sayısı ise yaklaşık 300 bin ile yurt dışına çıkan toplam turist sayısının yaklaşık %3,72’sini oluşturmuştur.

2.3. Yatırımlar

Çalışmada, Türkiye ile diğer Türk cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkiler son zamanlarda yapılan uluslararası doğrudan yabancı yatırımlar açısından değerlendirilecektir. Bunun için öncelikle Türkiye’ye yapılan toplam doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), diğer Türk cumhuriyetleri vatandaşlarının Türkiye’de yapmış olduğu DYY’lar ve bunun toplam DYY içindeki payları Tablo 2.8’de verilmiştir.

Tablo 2.8. Türkiye’ye Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar (milyon dolar)

Yıl	Türkiye’de Yapılan DYY Toplamı	Azerbay.	Kazakistan	Türkmenistan	Top.	Oran (%)
2005	8.535	2	43		45	0,53
2006	17.639	1			1	0,01
2007	19.137	10	613		623	3,26
2008	14.748	18	1		19	0,13
2009	6.266	69	20		89	1,42
2010	6.256	12	1	1	14	0,22
2011	16.136	1266	1		1267	7,85
2012	10.761	338	1		339	3,15
2013	9.890	803	1		804	8,13
2014	8.631	884			884	10,24
2015	12.074	839			839	6,95
2016	6.899	652	27		679	9,84
2017	7.401	1.005	2		1.007	13,60
2018	6.534	516	2		518	7,92

Kaynak: Merkez Bankası EVDS

Türkiye'ye yapılan toplam DYY tutarı yıllar itibariyle değişkenlik göstermekle beraber 2007 yılında yaklaşık 19 milyar Dolar ile en yüksek rakama ulaşmışken, 2017 ve 2018 yıllarında ise sırasıyla 7,4 milyar Dolar ve 6,5 milyar Dolar olmuştur. Diğer Türk cumhuriyetleri vatandaşlarının Türkiye'de yapmış olduğu DYY tutarlarının, toplam DYY içindeki paylarına bakıldığında ise son üç yıl için sırasıyla yaklaşık %9,8, %13,6 ve %7,92 olduğu görülmektedir. Bunun yanında Türkiye'de en çok yatırım yapanların büyük kısmının Azerbaycan vatandaşları olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının diğer Türk cumhuriyetlerinde yapmış oldukları DYY tutarları ve bunun Türkiye'nin Yapmış Olduğu toplam DYY tutarı içindeki payı ise Tablo 2.9.'da verilmiştir.

Tablo 2.9. Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetlerinde Yapmış Olduğu Doğrudan Yabancı Yatırımlar (milyon dolar)

Yıl	Türkiye'nin Yapmış Olduğu DYY	Azerbaycan	Kazakistan	Özbekist	Türkmenist	Top.	Oran
2005	1065	481	7	6		494	46,38
2006	1677	441	26	3		470	28,03
2007	2275	337	75	3		415	18,24
2008	2604	273	29	5		307	11,79
2009	2040	239	33	2	1	275	13,48
2010	1823	216	13	5	1	235	12,89
2011	2542	297	78			375	14,75
2012	4335	373	56	1	1	431	9,94
2013	3235	450	7	2	1	460	14,26
2014	5234	1926	88		3	2017	38,54
2015	5242	276	10	2	3	291	5,55
2016	3114	227	31	8	2	268	8,61
2017	3177	265	58	15		338	10,63
2018	3997	63	8	8	4	83	2,07

Kaynak: Merkez Bankası EVDS

Tablo 2.9'a göre Türkiye vatandaşlarının en çok yatırım yaptıkları Türk cumhuriyeti Azerbaycan olmuştur. Özellikle 2014 yılında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları Azerbaycan'a yaklaşık 1,9 milyar dolar yatırım yaparken, aynı yıl dört ülkeye toplam yaklaşık 2 Milyar Dolar yatırım yaparak Türkiye'nin Türk cumhuriyetlerine yapmış olduğu toplam DYY tutarı içindeki payı %38,5 olmuştur. 2017 yılında ise yaklaşık 338 milyon dolar DYY tutarı ile toplam içindeki payı %10,6 olmuştur. Bunun yanında, Türkiye vatandaşlarının Türk cumhuriyetlerine yapmış oldukları yatırım tutarının büyük bir kısmını Azerbaycan'a yaptıkları anlaşılmaktadır.

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin 1990'lı yılların başında dağılması ile birlikte, aralarında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin de bulunduğu yaklaşık 25 ülke bağımsızlıklarını ilan etmiş ve sosyalist planlamayı terk ederek serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. Geçiş ekonomileri adı verilen bu ülkelerin çoğu, başlangıçta ekonomik büyüme konusunda önemli sorunlar yaşamalarına rağmen, ekonomilerinin kurumsal yapısını değiştirerek serbest piyasa mekanizmasını yerleştirmeyi başarmışlardır. Söz konusu başarıda, uygulanan yapısal reformların, ekonomik rekabet ve verimliliği artırmasının önemli payı olmuştur.

Çalışmada, öncelikle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin, ekonomik göstergeleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Buna göre serbest piyasaya entegre olma yolunda iki binli yılların başında önemli yol kat eden Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik performanslarını arttırdıkları görülmektedir. Ancak 2014 yılında petrol fiyatlarında yaşanan ciddi düşüşler ve Rusya'da yaşanan ekonomik kriz Türk Cumhuriyetlerini de etkilemiştir. Sabit döviz kuru sistemine tabi ülkelerde devalüasyon kararları alınmak zorunda kalınmış, serbest döviz kuru sistemine geçiş yapan ülkelerde ise döviz kurunda ciddi artışlar meydana gelmiştir. Bununla beraber büyüme hızlarında düşüşler yaşanırken yüksek enflasyon rakamları görülmüştür.

Türk Cumhuriyetlerinde 2014 yılından itibaren yaşanan ekonomik daralma ülkelerin yapmış oldukları toplam dış ticareti olumsuz yönde etkilediği gibi, Türkiye ile olan dış ticaret, turizm ve doğrudan yabancı yatırım ilişkilerini de negatif yönde etkilemiştir. Ülkeler arası ekonomik ilişkilerin en önemli araçlardan birisi olan mal hareketlerinin türü ve miktarları göz önüne alındığında, Türkiye ile diğer Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin özellikle dış ticaret konusunda istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir.

Elde edilen dış ticaret verileri incelendiğinde, Türkiye'nin beş Türk Cumhuriyetine, 2017 yılı itibari ile yapmış olduğu toplam yaklaşık 4 milyar dolarlık ihracat ile bu ülkelerin en fazla ithalat yaptığı on ülke içerisinde %6,7'lik paya sahip olmuş, Çin ve Rusya'dan sonra üçüncü sırada yer almıştır. Aynı yıl itibari ile bu ülkelere yapılan toplam ihracat rakamının Türkiye'nin yapmış olduğu toplam ihracat rakamı içerisindeki payı ise sadece %2,5'lik bir orana tekabül etmiştir. Türkiye'nin aynı yıl itibari ile beş Türk Cumhuriyeti'nden yapmış olduğu toplam ithalat rakamları incelendiğinde ise yaklaşık 234 milyar dolar olan toplam ithalatının ancak yaklaşık %1,36'sı olan 3,2 milyar doları Türk cumhuriyetlerinden gerçekleştirilmiştir. Turizm verileri incelendiğinde 2017 yılı itibari ile beş Türk Cumhuriyetinden Türkiye'ye gelen toplam turist sayısı yaklaşık 1.700.000 kişi ile Türkiye'ye gelen toplam turist sayısının sadece %5'ni oluşturmaktadır. Benzer durum DYY verileri incelendiğinde de göze çarpmakta, 2018 yılı itibari ile beş ülke tarafından Türkiye'ye yapılan toplam DYY'ların yaklaşık %7,9'unu oluştururken, Türkiye'den bu ülkelere yapılan toplam DYY tutarı ise Türkiye'nin toplam DYY tutarının yaklaşık %2'sine tekabül etmektedir.

Elde edilen bu sonuçlar, etnik ve kültürel anlamda aralarında son derece sıkı bağların olduğu bu ülkelerle olan ekonomik ilişkilerde, dış ticaret, turizm ve doğru-
dan yabancı özelinde, rakamların beklenen düzeyde gerçekleşmediği görülmektedir.
Söz konusu ülkeler ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve var olan aksaklıkların
tespit edilerek, buna yönelik önlemlerin hükümetler düzeyinde ele alınması, Tür-
kiye ekonomisinin son yıllarda karşılaştığı önemli problemlerden olan cari açığın
düşürülmesinde önemli bir faktör olabilecektir.

Diğer taraftan, son yıllarda yaşanan ekonomik daralmalara rağmen, Orta Asya'nın
büyük bir bölümünü oluşturmaları yanında hızla artan nüfusları ve sahip oldukları
petrol ve doğal gaz rezervleri ile Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik ve ticari cazibe
merkezi olma yolunda ilerlediğini söylemek mümkündür. Bu anlamda bölgenin refahı
büyük ölçüde enerji kaynaklarının nasıl değerlendirileceğine bağlıdır. Bu kaynaklardan
en iyi şekilde yararlanarak, bölge içi ticaret ve yatırımların canlandırılması, böylece
bölge ülkelerinin ekonomilerinin güçlendirilmesi ve halen sadece doğal kaynaklara
dayalı olan ekonomik yapının çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bunun yanında Türk
Cumhuriyetleri ile olan ticaretin önündeki en büyük engellerden biri olan ulaşım ve
lojistik problemlerinin çözülmesi dış ticareti arttırıcı yönde etki edebilir. Bu süreçte
Türkiye'nin bu ülkelerle olan din, dil ve kültürel ortak noktaları ile ekonomik gelişme
süreçlerinde rol alması ekonomik anlamda her iki tarafında yararına olacaktır.

KAYNAKLAR

- ALAGÖZ, Mehmet., Yapar, Sinem., Uçtu, Ramazan (2004), "Türk Cumhuriyetleri İle İlişki-
lerimize Ekonomik Açından Bir Yaklaşım", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi*, Sy.12, ss.59-74.
- BAĞIRZADE, E. R. (2010), Türk Cumhuriyetleri Arasında Ticari İş Birliği: Mevcut Durum ve
Perspektifler, *Sosyoloji Konferansları*, (41), 41-60.
- BALAGUER, Jacint ve Cantavella-Jorda, Manuel. (2002), "Tourism as A Long-Run Economic
Growth Factor: The Spanish Case", *Applied Economics*, vol. 34, no.7, pp. 877-884.
- DIKKAYA Mehmet (2013), "Türkiye Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinin Ekonomi Politikası", *Yeni
Türkiye*, 15(53), ss. 1223-1240.
- Dünya Bankası Veri Tabanı (2017), <http://data.worldbank.org>. Erişim Tarihi: 15.08.2017.
- ERSUNGUR, Mustafa., KIZILTAN, Alaattin., KARABULUT, Kerem. (2007), "Türkiye İle
Diğer Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik İlişkilerinin Analizi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat
Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C.14, Sy. 35, s.286.
- ORDACHE, Carmen, CIOCHÎNĂ, Iuliana, ASANDEI, Mihaela (2010), "Clusters-Tourism
Activity Increase Competitiveness Support", *Theoretical and Applied Economics*, Volume
XVII (2010), No. 5(546), pp. 99-112.
- ITC (2017), Trade Map, www.trademap.org, Erişim Tarihi: 12.03.2019
- SEYFETTİN, E. M., & ŞAHİN, M. (2013), "Bağımsızlıklarının 20. Yılında Orta Asya ve
Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Süreci (1991-2011)", *Karadeniz Araş-
tırmaları*, Sy.37, ss. 111-136.
- TCMB, (2017), <http://evds.tcmb.gov.tr>, E. T: 25.08.2017.
- TUİK (2017), www.tuik.gov.tr, E.T: 20.08.2017.